

УДК(477)(498) «1939/1945»

Ю. І. Левченко

**ПЕРЕДУМОВИ ОКУПАЦІЇ РУМУНІЄЮ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ
ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Пояснюючи питання участі Румунії в Другій світовій війні, більшість істориків сходяться на думці, що передумовою її нападу на СРСР стало бажання заволодіти Бессарабією і Північною Буковиною. А вже до червня 1940 р. вони входили до її складу й тільки за «ультимативною» вимогою, що загрожувала початком війни, вони були передані Радянському Союзу. Однак румунські претензії на українські південно-західні землі започатковані ще в 1917 р. і залишалися «спірними» з радянською стороною аж до нападу Румунії разом з нацистською Німеччиною на СРСР в 1941 році. Звичайно, заявлений період майже не відноситься до Другої світової війни, проте в ньому започатковані передумови окупації Румунією українських земель.

Мета статті полягає у дослідженні претензій Румунії на південно-західні території України в 1941 році, через призму міжвоєнного часу та першого періоду Другої світової війни. Виокремлення спільних етапів історії України та Румунії зазначеного періоду та розкриття їх впливу на окупацію Північної Буковини, Південної Бессарабії та міжріччя Дністра та Південного Бугу.

За радянських часів участь Румунії у війні проти СРСР на боці Третього рейху пояснювалась бажанням профашистського диктатора І. Антонеску якомога більше розширити кордони Румунії на схід за рахунок радянської території. Це підтверджують дослідження М. Лебедева [1] та І. Левита [2]. Сучасний український дослідник В. Новосолов доводить, що на початку війни Румунія прагнула не лише повернути втрачені в 1940 р. території, але й значно розширити кордони держави за рахунок анексії українських територій міжріччя Дністер – Буг [3, с. 15]. Румунські історики І. Болован, І.-А. Поп [4], І. Булей [5], Ф. Констонітіу [6], Дж. Ротару, Л. Моіше [7] та ін. в своїх працях стверджують, що Румунія, беручи участь у війні, прагнула «повернути» втрачені в 1940 р. території та домогтися від нацистської Німеччини перегляду Другого Віденського арбітражу на користь Румунії, тобто повернути їй Північну Трансільванію.

Враховуючи спірність думок і трактувань щодо зазначеної проблеми, автор ставить перед собою наступні завдання:

1). Показати історичні передумови, за яких українські землі Північної Буковини та Південної Бессарабії потрапили до складу Румунії.

2). Проаналізувати історичні умови, які склалися після 26 червня 1940 р. для Румунії, розкрити їх наслідки для її зовнішнього та внутрішнього становища.

3). Виявити основні причини та головну мету вступу Румунії у війну проти СРСР на боці нацистської Німеччини.

Зацікавленість Румунії українськими південно-західними територіями бере початок в роки Першої світової війни. Вона стала великим потрясінням для Європи, яке виявилось у розпаді Австро-Угорської, Німецької, Османської та Російської імперій, що призвело до виникнення нових, та водночас посилення вже існуючих європейських держав. Серед таких країн, які зміцніли після війни, стала Румунія. В хаосі 1917–1921 рр., що мав місце на теренах колишньої Російської імперії, Румунія, Польща та Радянська Росія (з 1922 р. Радянський Союз), захопили частину української етнічної території. В січні–березні 1918 р. румунами була захоплена Бессарабія, а в листопаді того ж року окупована Буковина [8, с. 146–149].

Під час формування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин (1919–1922 рр.), що встановлювала світовий порядок після Першої світової війни, прагнення українського народу до здобуття незалежності були проігноровані державами-переможницями. Свідченням цього є те, що в «14 пунктах» Вудро Вільсона для України просто не знайшлося місця. Таке ставлення було викликано тим, що її територія сприймалися, як «санітарний кордон» між Радянською Росією та Європою [9, с. 10]. Саме тому за Румунією європейськими країнами були визнані захоплені в 1918 р. українські землі. Після Першої світової до складу Румунії ввійшли Трансільванія, Бессарабія, Буковина, Південна Добруджа і частина Банату. Внаслідок цього її територія збільшилась удвічі. Відповідно зросла і кількість національних меншин – німців, угорців, болгар, євреїв у її складі, загальна кількість яких становила 28% населення країни [10, с. 205].

Із включенням Бессарабії та Буковини до складу Румунії почалася жорстока асиміляція українського населення, яка виправдовувалась за допомогою фальсифікацій та перекручень історії. Так, доля українських земель була визначена працями румунського історика І. Ністора. У 1932 р. вийшла його праця «Історія Бессарабії», в якій він розвинув ідею про те, що українці ніколи не були автохтонним населенням Бессарабії, й тому не мають ніяких прав на її територію. Йому належить «теорія рутенізації», котра була проголошена в Буковині. Відповідно до неї, тільки румуни є автохтонним населенням Буковини, а українці емігрували сюди значно пізніше і денаціоналізували їх такою мірою, що вони втратили румунську сутність. Без сумніву ця позиція суттєво вплинула на те, що румунська політика на українських теренах мала відвертий антиукраїнський характер. Ставлення до інших національних меншин було аналогічним, як стверджує Б. Єславич: «лідери балканських урядів, як правило, називали представників національних меншостей іноземцями, навіть якщо ті мешкали у своєму краї упродовж століть. Саме так ставилися до угорців, німців, українців та євреїв у Румунії» [10, с. 175].

Відносини Румунії міжвоєнного періоду з Радянським Союзом були напруженими через бессарабське питання, в контексті якого вирішувалася доля українських земель. Бажання СРСР бачити Бессарабію в своєму складі

стало зрозуміло для Румунії після Татарбунарського повстання, ініційованого радянськими комуністами в південній Бессарабії 1924 р., та утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки в складі Української СРР того ж року. Аргументація Румунії та СРСР на володіння Бессарабією зводилась до наступного: Румунська сторона наголошувала, що з точки зору як «історичної», так і «національної», Бессарабія складала інтегральну частину Румунії до 1812 р. Радянська позиція ґрунтувалась на тому, що Румунія володіє Бессарабією по праву сили, і її претензії на володіння цією територією є незаконними; Бессарабія не могла бути у 1812 р. невід'ємною частиною Румунії, яка була визнана незалежною у 1878 р., а як об'єднана держава утворилася в 1859 році [11, с. 203].

На початку Другої світової війни становище Румунії ускладнилося. 23 серпня 1939 р. між Третім рейхом та Радянським Союзом був підписаний договір про ненапад строком на 10 років і таємний протокол (Пакт Молотова–Ріббентропа) щодо розподілу сфер впливу між Німеччиною та СРСР. Відповідно до якого українські території Бессарабії та Північної Буковини, що на той час входили до складу Румунії, були визнані «сферою впливу» Радянського Союзу. З початком Другої світової війни та радянської політики зміцнення західних кордонів, українські етнічні землі, що раніше належали Польщі та Румунії, перейшли до складу Української РСР. Так, 1 листопада 1939 р. західноукраїнські землі були офіційно возз'єднані з Українською РСР. Пізніше, 26 червня 1940 р., відповідно до радянського ультиматуму, Румунія передала СРСР Бессарабію та Північну Буковину, які 2 серпня 1940 р. офіційно перейшли до його складу. Територія Північної Буковини була організована в Чернівецьку область. До Бессарабії приєднано Молдавську АСРР та утворено Молдавську РСР, а південні райони Бессарабії утворили Ізмаїльську область, і так само, як Чернівецьку область, її було включено до складу Української РСР [8, с. 177–179].

Агресія СРСР відносно Румунії в 1940 р. показала її слабкість на міжнародній арені. Це спонукало Угорщину та Болгарію до активних дій по захопленню інших її територій. Так, 30 серпня відповідно до Другого Віденського арбітражу до Угорщини відійшла Північна Трансільванія, а 7 вересня Румунія поступилася на користь Болгарії Південною Добруджою. Як наслідок, Румунія перестала бути географічно великою країною – її територія зменшилась на третину. Втрата Північної Трансільванії спонукала до поширення всередині країни реваншистських настроїв щодо повернення втрачених територій, утвердження при владі режиму І. Антонеску та приєднання Румунії 23 листопада 1940 р. до антирадянського блоку.

У період з листопада 1940 р. по травень 1941 р. відбулося три зустрічі І. Антонеску з А. Гітлером, в ході яких Румунія була втягнута нацистською Німеччиною у війну проти Радянського Союзу. Під час третьої зустрічі 11-12 травня 1941 р. у Мюнхені фюрер наголосив, що «Румунія не повинна залишатися поза війною, оскільки для повернення Бессарабії та Північної Буковини у неї немає іншого шляху окрім війни»

[12, с. 580]. Це були конкретні обіцянки повернути відібрані Радянським союзом в 1940 р. території.

Вранці 22 червня 1941 р. Король Румунії Михайл II та І. Антонеску оголосили про початок війни проти СРСР на боці нацистської Німеччини. Саму війну було оголошено «священною», а румунських солдатів закликало до «звільнення своїх братів від більшовизму». Цим було розпочато війну за «звільнення» Бессарабії та Північної Буковини [7, с. 16; 13, с. 46]. Війна проти СРСР було позитивно сприйнята румунами. Свідченням цього є те, що лідери опозиційних партій Ю. Мінау (Націонал-Цараністська) та К. Бретіану (Націонал-Ліберальна) вітали І. Антонеску з її початком [2, с. 153; 14, с. 117]. Офіційна румунська пропаганда заявляла, що румунські війська лише «повернуть» до складу країни Бессарабію та Північну Буковину і не підуть далі Дністра [1, с. 121]. Тобто, участь у війні проти СРСР для Румунії повинна була обмежитись поверненням «втрачених» в 1940 р. територій. Як зазначає Ф. Константініу, «реальними причинами вступу у війну було бажання І. Антонеску відновити кордони Великої Румунії на сході – військовим шляхом; на заході – дипломатичним, тобто лояльним ставленням до Німеччини І. Антонеску намагався схилити фюрера до перегляду рішення щодо Трансільванії» [6, с. 371–372].

Протягом 22 червня – 26 липня 1941 р. Румунія захопила та анексувала до свого складу Бессарабію та Північну Буковину. З великою святковістю була встановлена окупаційна влада в провінціях «Буковина» та «Бессарабія», до яких входили українські землі Північної Буковини та Південної Бессарабії [2, с. 161]. В цей час в Бухаресті вважали, що настав кінець війні і розпочався час для процвітання «Великої Румунії» [13, с. 47]. На кінець липня 1941 р. Румунії здавалося, що її участь у війні проти СРСР підходить до завершення, але нацистська Німеччина мала свої плани щодо Румунії.

27 липня 1941 р. А. Гітлер у листі до І. Антонеску привітав його з приєднанням Бессарабії та Буковини та вимагав продовження військових дій на схід від Дністра в південно-східному напрямку до Бугу та взяти під контроль захоплені там території [4, с. 587; 15, с. 115]. Це означало продовження війни для Румунії, плата за яку – взяття під контроль вказаної фюрером території. І. Антонеску розумів, що ця війна потрібна не тільки для розширення кордонів на схід, а й для того, щоб Німеччина допомогла Румунії скасувати рішення Другого Віденського арбітражу [4, с. 127]. Тому 31 липня 1941 р. у зворотному листі запевнив фюрера, що продовжуватиме «війну на Сході» [15, с. 117–119]. Підтвердження цьому знаходимо в колективній праці румунських істориків «Румунія в роки Другої світової війни», у якій вказано, що на пропозицію перейти Дністер й просуватися на південь до Бугу І. Антонеску відповів повною згодою і пізніше повідомив А. Гітлеру, що не висуває перед ним жодних вимог, проте сподівається на вияв справедливості з боку канцлера А. Гітлера румунському народу [16, с. 361]. Цим дипломатичним кроком І. Антонеску намагався привернути увагу А. Гітлера щодо питання Північної Трансільванії. Таким чином,

Румунія продовжила війну проти СРСР, сподіваючись що за участь в ній питання Північної Трансільванії буде вирішене за допомогою Німеччини на її користь. Така позиція І. Антонеску передувала створенню «Трансністрії».

Відзначимо, що питання «Трансністрії» було піднято в 20–30-х роках ХХ ст. у працях І. Ністора: «Румуни за Дністром» (1918 р.), «Трансністрійські румуни» (1925 р.), «Давність румунських поселень по ту сторону Дністра» (1932 р.). В цих роботах він доводив, що на території Задністров'я (Трансністрії) знаходиться велика кількість румунського населення, що має увійти до складу Румунії. В кінці липня 1941 р. розпочалась ідеологічна пропаганда обґрунтування продовження війни з метою включення «Трансністрії» до Румунії. Преса та радіо заговорили про «право» на землі Задністров'я. Знову почала знову виходити газета «Трансністрія», що публікувалася в 30-х роках, в якій в першому ж номері президент румунської академії І. Сімонеску науково «обґрунтував» «історичне право» Румунії на «Трансністрію» [2, с. 169]. Виконуючи свою обіцянку, А. Гітлер передав під контроль Румунії задністровські території України. 19 серпня 1941 р. наказом І. Антонеску було утворено губернаторство «Трансністрія», до складу якого ввійшли території міжріччя Дністра та Південного Бугу. Сучасні території Одеської області, південні райони Вінницької та західні райони Миколаївської областей. Румунія не поспішала включити «Трансністрію» до свого складу, адже побоювалась, що Німеччина може сприйняти це як компенсацію за Північну Трансільванію, і тоді продовження війни виявилось б марним. Підтвердженням цього є відповідь на запитання американського дипломата 11 вересня 1941 року, чи означає румунська експансія над Дністром відмову від претензій до Угорщини щодо території Північної Трансільванії. На що румунський уряд дав відповідь, що це не може бути фактом компенсації, адже ці території на сході, а не на заході країни [17, с. 87].

Після окупації Бессарабії, Буковини та захоплення Одеси І. Антонеску в кінці 1941 р. в Бухаресті влаштував парад перемоги. В ньому взяли участь військові частини, що повернулися зі Східного фронту. Румунські політичні кола та преса заговорили, що війна переможно завершена, але в новорічному наказі І. Антонеску відмітив: «наш обов'язок полягає у веденні війни до кінця [1, с. 121; 13, с. 50].

Отже, історичні передумови зазіхань Румунії на південно-західні території України беруть початок після Першої світової війни, коли в 1918 р. буковинські та бессарабські землі України були захоплені Румунією та визнані за нею державами-переможницями. Що було обумовлено тим, що територія України сприймалась як «санітарний кордон» між Радянською Росією та країнами Європи.

На початку Другої світової війни ситуація змінилась з укладанням пакту Молотова-Ріббентропа. Почалося «збирання» українських земель до складу Радянського Союзу. Так, 1 листопада 1939 р. західноукраїнські землі були включені до складу СРСР та возз'єднані з Українською РСР, а Румунія 28 червня 1940 р. поступилась Радянському союзу Бессарабією та

Північною Буковиною. Втрата вищезгаданих територій негативно вплинула на Румунію та послабила її на міжнародній арені. Цим скористалась Угорщина і Болгарія, які за допомогою агресивної дипломатії відібрали в неї Північну Трансільванію та Південну Добруджу. Внаслідок цього в Румунії відбувся державний переворот і до влади прийшов І. Антонеску.

Приєднавшись до нацистської Німеччини та будучи нею втягнутою у війну проти Радянського Союзу, Румунія військовим шляхом прагнула захопити втрачені території Бессарабії та Північної Буковини, а дипломатичним – за допомогу Німеччині у війні домогтися перегляду Другого Віденського арбітражу та повернути Північну Трансільванію.

На думку автора, ніякого плану захоплення Трансністрії Румунія на початку війни з Радянським Союзом не мала. Третій рейх, забезпечуючи собі союзника та джерело нафти для війни на сході, запропонував Румунії встановити на території міжріччя Дністра та Південного Бугу тимчасову адміністрацію. Цю територію Румунія сприймала не як розширення своїх кордонів на схід, а як запоруку того, що Німеччина після завершення війни допоможе скасувати Другий Віденський арбітраж.

Перспектива досліджень цієї теми полягає у більш глибокому вивченні питань домовленостей А. Гітлер – І. Антонеску щодо участі Румунії у війні проти СРСР та їх контактів періоду липня-серпня 1941 р.

Список використаної літератури

1. **Лебедев Н. И.** Румыния в годы Второй мировой войны / Н. И. Лебедев. – М. : Изд-во ИМО, 1961. – 320 с.
2. **Левит И. Е.** Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация / И. Е. Левит. – Кишинёв: Штиинца, 1981. – 394 с.
3. **Новосьолов О. В.** Політика Румунії щодо українських земель у період диктатури І. Антонеску (1940–1944 рр.): Автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / В. О. Новосьолов. – Чернівці, 2008. – 20 с.
4. **Болован И.** История Румынии / И. Болован., И.-А. Поп. – М. : Весь мир, 2005. – 680 с.
5. **Bulei I.** Scurta istorie romvnilor / I. Bulei. – Bucuresti : Meronia, 1996. – 224 с.
6. **Constonitiu F.** O istorie sincera a poporului roman / F. Constonitiu. – Bucuresti : Univers encyclopedic, 1999. – 556 с.
7. **Hitler, Antonescu, Caucazu si Crimmea** / [Rotaru J., Moise L., Teofil O., Zodin V.]. – Bucuresti : Paidei, 1999. – 250 с.
8. **Мітягін В. Ю.** Історія України: Навчально-довідниковий посібник / Ю. В. Мітягін. – К. : Майстер-клас, 2007. – 240 с.
9. **Савенко А. В.** Україна в політиці іноземних держав періоду Другої світової війни (1939–1945 рр.): Автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / А. В. Савенко. – Донецьк, 2010. – 20 с.
10. **Єславіч Б.** Історія Балкан ХХ ст.: в 2 т. / Барбара Єславіч. – К. : Свенас, 2004– . – Т. 2. – 2004. – 602 с.
11. **Гакман С. М.** Бессарабія та Буковина між миром та війною / М. С. Гакман. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 208 с.
12. **Нюрнбергский** процесс. Сборник материалов в 8 т. / [под. ред. В. Титова]. – М.: Юридическая литература, 1987– . – Т. 1. – 1987. – 688 с.
13. **Русак А. В.** Союзники гитлеровской

Германии в войне против СССР. 1941–1945 / В. А. Русак. – К.: Ин-т истории НАН Украины, 1998. – 296 с. 14. **Antonescu I.** Epistolaru infernulu / I. Antonescu. – Bucuresti: Viitorul Romvnesc, 1993. – 430 с. 15. **Antonescu-Hitler:** Corespondenta ei intilniri inedite (1940–1944): in 2 v. – Bucuresti: Coria, 1991– . – V. 1. – 1991. – 216 с. 16. **Romania** in anii de-al doilea razboi mondial: in 3 vol. / Comisia romana de studii si cerceteri de istorie ei teone militara. – Bucuresti: Militara, 1989– . – V. 1. – 1989. – 664 с. 17. **Dan-Straulesti P.** Atlas istoric Ilustrat al Romaniei / **P. Dan-Straulesti.** – Bucuresti: Litera International, 2009. – 95 с.

Левченко Ю. І. Передумови окупації Румунією південно-західної території України в роки Другої світової війни

У статті досліджується історичні передумови окупації Румунією українських земель: Північної Буковини, Південної Бессарабії й території міжріччя Дністра та Південного Бугу в роки Другої світової війни.

Акцентується увага на головних етапах румунської та української історії періоду 1917–1941 рр.: включення українських територій до Румунії в 1918 р. та їх румунізації, зовнішньополітичні відносини СРСР і Румунії у міжвоєнний період, включення українських етнічних територій Бессарабії та Буковини до складу Української РСР в 1940 р. та вплив цих подій на окупацію українських земель в 1941 р.

Розкриваються особливості процесу утворення підконтрольних Румунії адміністративно-територіальних одиниць на території України – губернаторств «Бессарабія», «Буковина» і «Трансністрія». На думку автора, приєднавшись до нацистської Німеччини та будучи втягнутою нею у війну проти Радянського Союзу, Румунія військовим шляхом прагнула захопити втрачені території Бессарабії та Північної Буковини, а дипломатичним – за допомогу Німеччині у війні домогтися перегляду Другого Віденського арбітражу та повернути Північну Трансильванію.

Ключові слова: Україна, Румунія, Бессарабія, Північна Буковина, «Трансністрія».

Левченко Ю. И. Предпосылки оккупации Румынией юго-западной территории Украины в годы Второй мировой войны

В статье исследуются исторические предпосылки оккупации Румынией украинских земель: Северной Буковины, Южной Бессарабии и территории междуречья Днестра и Южного Буга во время Второй мировой войны.

Акцентируется внимание на главных этапах румынской и украинской истории периода 1917–1941 гг.: включение украинских территорий в состав Румынии в 1918 г. и их румынизация, внешнеполитические отношения СССР и Румынии в межвоенный период, включение украинских этнических территорий Бессарабии и Буковины в состав Украинской ССР в 1940 г. и влияние этих событий на оккупацию украинских земель в 1941 г.

Раскрываются особенности процесса образования подконтрольных Румынии губернаторств «Бессарабия», «Буковина» и «Транснистрия». По мнению автора, присоединившись к нацистской Германии и будучи втянута последней в войну против Советского Союза, Румыния военным путем стремилась захватить утраченные территории Бессарабии и Северной Буковины, а дипломатическим – за помощь Германии в войне добиться пересмотра Второго Венского арбитража и вернуть Северную Трансильванию.

Ключевые слова: Украина, Румыния, Бессарабия, Северная Буковина, «Транснистрия».

Levchenko Y. I. Historical Background of Occupation by Romania of the Southwestern Territory of Ukraine during the World War II

The article examines the historical background of the occupation by Romania of the Ukrainian lands: Northern Bukovina, Bessarabia and South territory of interfluvium of the Dniester and South Bug rivers during the Second World War.

The main attention is paid to the main stages of Romanian and Ukrainian history of the 1917–1941: the inclusion of Ukrainian territory to Romania in 1918 and process of Romanization, foreign relations of the Soviet Union and Romania during the interwar period, including Ukrainian ethnic territories of Bessarabia and Bukovina to the Ukrainian SSR in 1940 and the impact of these events on the occupation of the Ukrainian lands in 1941.

Reveals the formation of controlled Romanian administrative units created in Ukraine during the Second World War – the governor of «Bessarabia», «Bukovina» and «Transnistria».

The reason that the governor of «Bukovina» and «Bessarabia» was due to the prolonged stay of these areas within Romania for 1918–1940 the formation of a «Transnistria». According to author, joined to Nazi's Germany and being involved by Germany to war against the USSR Romania had an opportunity to take by the war methods territories of Bessarabia and Northern Bukovina were lost, and using diplomatic methods (thanks for helping Germany) to assure of revision of the resolution of Arbitrage at Vienna and to recover the Northern Transylvania.

Key words: Ukraine, Romania, Bessarabia, Northern Bukovina, «Transnistria».

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

Прийнято до друку 23.04.2013 р.

Рецензент – к. іст. н., доц. Двірня К. П.